

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ולבירור יוחסין

תביעת מקח טעות בספר תורה שהוזמן בתורת "מהודר" ונכתב שלא בהידור

תיק ממונות מס' 171-סא

נושא הדיון

התובעים הזמינו אצל ג' שהוא סופר סת"ם יר"ש שיכתוב להם ס"ת מהודר. גם המזמינים וגם הסופר הם מבני עדות המזרח. המחיר הכולל נקבע על \$30.000. עוד לפני תחילת הכתיבה בקשו המזמינים מהסופר שיכתוב על גבי יריעות שאינן משורטטות, מאחר שידעו שכותב ברוחב שורות אחר ממה שמכינים בביח"ר, ורצו למנוע שרטוט כפול, שמפחית מההדר של הס"ת. ולבסוף כשלקחו התובעים את הס"ת - וכבר שילמו את כל הסכום מלבד \$1.000 - מצאו שחלק מהיריעות משורטטות בשרטוט כפול, למרות בקשתם המפורשת, כמה אותיות נכתבו בכתב כשר אבל לא לכתחילה, כגון האות "פ" (שהיו"ד הפנימית נכתבה באמצע הגג ולא בקצה), ואחת היריעות יש בה נקב, שגם אם יסתמוהו ויהיה כשר, אין זה מהודר. עוד התברר להם שהסופר ג' כותב רק את הכתב עצמו, ואילו את התנין כותב סופר אחר, בעט של גרפיקאים הנקרא "רפידוגרף", שראשו ברזל והדיו מיוצר בנרמניה. טוענים המזמינים שיש חשש שהדיו עשוי מחומרים האסורים באכילה שאינו כשר לכתובת סת"ם משום שאינו "מן המותר שבפיך", וגם אם יתברר שהדיו כשר לאכילה, מ"מ אינו "דיו" הנצרך לכתובת עפ"י ההלכה, וגם אם נאמר שהכתיבה של התנין בעט ברזל כשרה ואינה פסולה, מ"מ אינה מהודרת לכתחילה. לטענתם, דיו זה עשוי להמחק יותר מהר מהדיו שכותבים בו את הכתב עצמו. עוד הם טוענים שבכמה מקומות המתייג מילא בדיו של הרפידוגרף המשך לאות עצמה, ומעל אותו עובי תייג את התנין. הם טוענים שכיון שהוסיף על האות, נמצא שחלק מהאות עצמה כתובה ברפידוגרף, וזה בודאי אינו לכתחילה. וממ"נ, אם תוספת העובי אינה חלק מהאות, נמצא שהתנין אינם מחוברים לאות עצמה, ולדעת הרמ"ע מפאנו היא פסולה. בגלל כל זה הם טוענים שיהיה כאן מקח טעות, ותובעים את כל כספם בחזרה. הם טוענים שרוב מומחה שראה את הכתב של הס"ת אחרי גמרו, העריך את שווי של הס"ת ב-\$24.000 בלבד. הם מוסיפים שמחירו של ס"ת כשר, אך לא מהודר, הוא \$15.000 בלבד.

משיב הסופר שאמנם המזמינים בקשו ס"ת מהודר, וגם הוא הסכים לזה, מ"מ אין בדברים שטוענים המזמינים כדי לבטל את המקח, מאחר שאכן ס"ת זה נחשב מהודר, מה גם שהם ראו

נאין. וברמז"ס ס"ת פ"ז ה"ד: וכילד כותבין ס"ת, כותב כתיבה מתוקנת נאה ביותר. וכתב הכ"מ שמקור הרמז"ס הוא הברייתא בשבת הנ"ל. ולפ"ז מש"כ הרמז"ס כתיבה מתוקנת נאה ביותר היינו בדיו נאה בקולמוס נאה בלצלר אומן (אך הרמז"ס השמיט דין שיראין נאין).

וצגמ' צ"ק ט ב אמר ר' זירא בהידור מלוא עד שליש במלוא. ופרש"י שאם מלא צ' ספרי תורות לקנות ואחד הדור מחצירו, יוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור, דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במלות עשה לך ס"ת נאה טלית נאה ליטת נאה. ע"כ. וכתב בצבאה"ל למ"צ ר"ס תרנו דצאתרוג או לולב שיש בו חשש פסול, וה"ה בכל מלות כה"ג, שתלוי בפלוגתא דרצוותא אף שלהלכה כשר, מ"מ י"ל דצוה לכו"ע לריך לקיים הידור מלוא עד שליש לקנות אחר ללאת כל הדיעות. כ"מ צפמ"ג ועי' בצגדי ישע שמחמיר עוד ביותר מזה. ע"כ. וזיאר במשאת המלך זכחים סי' סו דהידור זה ללאת כל השיטות אינו ענין "נוי", אלא שמלוא מן המובחר להחמיר בדיני המלוא ולהוסיף מעלה יותר על מה שזוהה לנו התורה, וכמו שמלאנו ענין הידור בליין שאינן מעכבין את המילה, וכן מש"כ הצ"ח להדר עד שליש להיות שופר של חיל, וכ"כ כמה אחרונים להדר במין המרור עד שליש.

וצנידון דידן טוען התובע מקח טעות מחמת שתי החסרונות, ראשית שחסר ציופי של הכתב, שהסופר קילר בעובי הכתב בכמה מקומות בגלל שהתגין בשורות שמתחתן הגיעו עד לכתב שמעליהן, וכן נקב שיש צאחת היריעות, וכן בגלל השירטוט הכפול שמגרע ציופי של הכתב. ועוד הוא טוען שהכתב אינו כשר לכל הדעות לכתחילה, כגון בענין התגין ברפידוגרף, ואותיות ה"פ", ועוד כיו"צ. ולדעת הציאור הלכה הנ"ל בכל המלוות כמו צאתרוג ולולב, אם הכשרות של המלוא אינה לכל הדעות לריך לקיים הידור מלוא ולקנות כשר לכל הדעות, וכפי ציאור המשאת המלך ה"ז מדין נוסף של הידור מלוא. אמנס מרן הגריש"א שליט"א אמר הטעם בזה שמהודר הוא תוספת על כשרות שלימה, ואם חסר בכשרות לכתחילה מפני שיש צה מחלוקת, לא מועיל לה ההידור. וצנידון דידן כיון שהזמינו ס"ת "מהודר" פירושו שהוא כשר לכתחילה עם תוספת הידור, ולכתחילה יש לכתוב התגין צאותו דיו שכותבים הכתב עלמו, וכיון שהתגין שלו לא נכתבו בדיו הכשר לכתחילה לכתובת סת"ס, גם אם הוא כשר לתגין בדיעבד - אם יתברר שאין צו תערובת של חומר האסור באכילה - מ"מ אינו לכתחילה.

ב. שנינו במסכת סופרים פ"א ה"א הלכה למשה מסיני שכותבים בדיו. וכתב הכ"מ תפילין פ"א ה"ג שכן אמרו צירושלמי פ"ק דמגילה שכתבו הרי"ף סוף הל' ס"ת. וכ"פ הרמז"ס תפילין פ"א ה"ג - ה"ה: עשרה דברים יש בתפילין כולן הלכה למשה מסיני וכולן מעכבין, לפיכך אם שינה צאחת מהן הרי התפילין פסולות, שנים הן צכתיבתן וכו', שכותבין אותן בדיו ושיהיו נכתבין על הקלף. כילד מעשה הדיו, מקצבין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיו"צ וגובלין אותן צשרף האילן וצמעט דצש וכו', וצשעת הכתיבה שורהו צמי עפלים וכיו"צ וכותב צו וכו'. וזהו הדיו שמלוא מן המובחר לכתוב צו ספרים תפילין ומזוזות. ואם כתב שלושתן צמי עפלא וכו' כשרים [מי עפלים לא מיקרי דיו. הגהות מיימוניות אות ג צשס ס' התרומה. אך מלאתי כתוב לרצינו שמחה דדיו עפלים נמי איקרי דיו, ועוד כתב וז"ל ואני סבור כל לצע שחור המתקיים על הקלף נקרא דיו, כי לא מלינו הלל"מ שלא יהא כשר אלא דיו קרוש ודיו עפלים]. אם

כן מה מיעטה ההלכה שנאמר למשה מסיני שיהיו כתובים בדיו, למעט שאר מיני לבעונין כגון האדום והירוק וכיו"ב, שאם כתב בספרים או בתפילין או בזמזומים אפי' אות אחת בשאר מיני לבעונין או בזהב הרי אלו פסולין. ע"כ.

וכתב צביאור הלכה למ"ב סי' לב סעי' ג דמשמע מהרמב"ם דכל דבר שיעשה ממנו מראה שחור כדיו כשר, ורק שיהיה מתקיים. אבל להרא"ש וש"פ צענין דיו ממש. ובשו"ת משכנות יעקב או"ח סי' לח (השני) כתב לדעת ר"ת אין נקרא דיו רק העשוי משמן זית מהעשן או מעשן שעה ושמיים ומגובל יחד ושורהו צמים וכותב בו, וכ"פ פה"ת וסמ"ג. והרא"ש כתב דמה דמוכח בגיטין דמי טריא ועפלא אין נקרא דיו היינו כשאין נותן לתוכו שרף שקורין גומא, אבל אם נתן לתוכו שרף הוי דיו. והרמב"ם כתב דכל דבר שהוא שחור ומתקיים מותר לכתוב בו, והצ"ח השווה דעת הרא"ש לדעת הרמב"ם. והקשה המשכנות יעקב שם שהרי הרמב"ם מודה דסתם דיו אינו נקרא רק העשוי מעשן ומגובל בשמן, ומלוא מן המוצח לכתוב בדיו, אלא שצדיעבד אם כתב בכל דבר המתקיים ושחור כשר. אבל דעת הרא"ש דפסול מי עפלא הוא משום דלא מיקרי דיו כלל, והלל"מ דוקא בדיו וכל שאינו נקרא דיו פסול לכתוב בו. ועי' שו"ת חת"ס יו"ד סי' רנו וקובץ תשובות להגריש"א סי' קי.

לפי"ז דיו העשוי מחומר סינטטי, אם הוא שחור ומתקיים, לדעת הרמב"ם אע"פ שאינו נחשב "דיו" מ"מ צדיעבד הוא כשר, אך לדעת הרא"ש כיון שאינו נחשב דיו, פסול לכתוב בו. ובנידון דידן שהמתייג השתמש ברפידוגרף שלפי צדיקת המעבדה הדיו שלו המיוצר בגרמניה עשוי מחומר סינטטי, לדעת הרא"ש פסול לכתוב בו אף צדיעבד, וגם לדעת הרמב"ם שכשר לכתוב בו, מ"מ אינו מלוא מן המוצח. וכיון שהמתייג כתב צעט ז' גס חלק מהאותיות עלמן, ולא רק את התגין, הרי יש צפ"ת זה שאלת כשרות. ג. בגמ' עירובין יג א: אמר ר"מ כשהייתי אלל ר' ישמעאל הייתי מטיל קנקנתוס לתוך הדיו ולא אמר לי דבר. כשבאתי אלל רבי עקיבא אמרה עלי וכו'. אמר לי וכי מטילין קנקנתוס לתוך הדיו והלא אמרה תורה וכתב ומחה כתב שיכול למחות וכו'. וכתב צפיהמ"ש להרמב"ם סוטה יז ב שצכמה מקומות אלו מזריכין בספרי תורה שלא יכתבו אלא בדיו, שצריך שתהיה כתיבתם כתב שהוא יכול להימחק, ולכך ראייתי בארץ ישראל מרחיקין כתיבת ספרי תורה באחת ממיני הדיו הנקרא בערבי "חיצר". ומי שהורה להם בכך אינו אללי אלא טועה הרבה מאד וכו'. ע"כ. וכ"כ צשו"ת הרמב"ם (פריימן) סי' קכו בשם רב נסים גאון פסק שיותר להטיל קנקנתוס וכן "חיצר" לדיו, אלא שלכתחילה יש לעשות הדיו בלי קנקנתוס, וכ"פ הרמב"ם בהל' תפילין פ"א ה"ד וש"ע יו"ד סי' רע"א סעי' ה. וכתב המ"ב סי' לב ס"ק ח שהמנהג היום לעשות הדיו מתערובת של שלושה מינים, מי עפלים, קומא וקנקנתוס.

לפי"ז בנידון דידן שכתב התגין בדיו הממולא ברפידוגרף שמיוצר בגרמניה ואין ידוע הרכבו, ומן הסתם אינו מורכב משלושת המינים שהזכיר המ"ב, אינו כשר לכתחילה, ויתכן שפסול אף צדיעבד, וכמו שפסק צמ"ב שם ובאה"ל שם עפ"י בהגר"א שאם עשה הדיו ממי עפלים בלבד או מקנקנתוס לבד בלי תערובת קומא פסול, ואפי' קומא וקנקנתוס יחד בלי תערובת מי עפלים או עשן עלים ושמיים יש להחמיר. עוד יש להחמיר ולבדוק את הדיו במעבדה אם אינו מכיל יין, שאמנם להלכה דיו הנעשה מסתם יינם כשר, אך

בשערי תשובה כתב שנוון להתרחק מזה, וכ"כ צמ"צ ס"ק ח. מה גם שלטענת הסופר הוא נזלע בקלף ואי אפשר למחקו, ודומה ל"חיבר" שלפי בני ארץ ישראל שהציא הרמב"ם צפיהמ"ש אינו כשר לכתיבת ס"ת.

ד. כתב הרמ"א בשו"ע אבהע"ז סי' קכה סעי' ד: י"א דלכתחילה יש להחמיר שלא לכתוב בקולמוס של ברזל שלא יבא לידי חקיקה. וכתב בערוה"ש שם סעי' לה עפ"י ז"ש שם (וט"ז ס"ק ג) דאע"ג דאין שום חשש בזה אף אם יבא לידי חקיקה דהא חוקק את האות עלמו וכשר, מ"מ יש לחוש שמא יבא לידי חקיקת תוכות דמבואר בגיטין כ א דאינו כתב. ועוד כתב עפ"י הגר"א דלכתחילה טוב יותר שלא לחקוק כלל אלא לכתוב. ובפ"ת"ש ס"ק ה כתב בשם הלבוש דהקולמוס חוקקת וחופרת הכתב בתוך הקלף שהוא כשר לצדו, והדיו שממלא החקיקה הוא כתב על גבי כתב שהוא פסול. וכע"ז בתו"ג שם ס"ק ג דיש לחוש שמא יחקוק עם הברזל מחמת שלא יהיה דיו בהקולמוס ואז הוא ככתב, דחקיקה ג"כ כתב הוא, ואח"כ יעבור מקום החקיקה בדיו ואז הוא כדיו ע"ג סיקרא. ובגט פשוט סוף ס"ק טו פירש שמא הניר יהיה דק וחודו של קולמוס יחקוק הננייר וינקוב האות בנקב מפולש. וכתב בט"ז שם דאם הוא לריך לכתוב בקולמוס של ברזל אין להחמיר כלל. וכ"ה בערוה"ש שם "הדבר פשוט" שבשעת הדחק כשאין קולמוס אחרת אין למנוע הגט בשביל זה, כי אין שום טעם מדינא והיא חומרא בעלמא. וכ"ה לפי ס' קסת סי' ג סעי' ו וס' חסידים סי' רפג. ועיי' ז"ש שם ס"ק לח דבקולמוס של ברזל יש להקפיד. וכ"כ בקנאת סופרים סי' עט, ומאיר עיני סופרים סי' ד סעי' ג א. ועיי' ערוה"ש יו"ד סי' רעא סעי' לח דאין כדאי לכתוב בנוט ברזל חדא דנוקב ועוד דהתורה מארכת חיים והברזל מקלר. ועיי' ערוה"ש אבהע"ז שם סעי' לו דבשום מקום אין כותבין בקולמוס של ברזל. ועיי' שבט הלוי ח"א סי' טז וח"ב סי' קלו.

ה. כתב בחזו"א או"ח סוף סי' ח דדין כתיבה תמה שהלריכה תורה תמימות יתירה - שלא יכתוב ביתיין כפייין, כפייין זייתין וכיו"ב (עיי' ז"י סי' לב ומ"ב שם ס"ק יד) - אפשר דלא נאמר על התגין, וכ"ש להפוסקים דסברי דאין התגין מעכבין ודאי לא קרינן בהו כתיבה תמה. וע"כ אם לא חיבר התגין לאות ויש הפסק מועט וניכר הדבר שהן תגי האות, כשר, ודלא כהמ"ב סי' לו ס"ק יג שאם לא היו נוגעין התגין באותיות מתחילת הכתיבה יש להחמיר. ואפשר שלדעת המ"ב גם בתגין נאמר דין כתיבה תמה כמו בכתב עלמו.

ו. בשו"ע סי' לב סעי' יג: יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים שאין הדיו עובר עליו, דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתיים. וכתב המ"ב ס"ק לב עפ"י אחרונים שאפי' אם הנקב באמצע עובי האות בגגו או ציריכו ודיו מקיפה מכל לך פסול, ואפי' אם עד מקום הנקב יש לורת אות. וכ"ז קודם כתיבה, אבל אם לאחר כתיבה נחלק האות לשתיים ע"י נקב, רואין אם יש בו לורת האות עד מקום הנקב כשר. ובניד"ד שנמלא נקב בתוך האות "ה" של "אהליבמה", אך האות עלמה נשארה שלימה ומוקפת גויל, צכה"ג לא שמענו שהיא פסולה, ומה גם שלטענת הסופר כנראה נעשה הנקב לאחר הכתיבה, שבכה"ג אפי' נחלק האות לשתיים כשרה.

ז. במשפט שלום סי' רכז סט"ו צהגהה אות יז (עמי תיב) הביא מהגהות חכמת שלמה רמ"י רט דבאתרוגים ליכא דין אונאה ומקח טעות. וכתב המשפט שלום דמ"מ נראה דאם קנה בתורת מוצחר ושילם ציוקר ואח"כ נודע שאינו מוצחר, הוי מוס במקח וחוזר. ובאורחות המשפטים כלל ב דין כב תמה דהרי במוצחר יש ג"כ חילוק בין מוצחר למוצחר, ובדבר שאין דמיו קלוצים ומשתנה השער אין שייך אונאה, ולדקו דברי החכמת שלמה דאין באתרוגים שום אונאה. וכתב שם דזה לפי ראות עיני הדיין, דדוקא באם מכר לו מוצחר והוא לאיזה פוסקים פסול, אף שלהלכה כשר, לא מיקרי מוצחר, אבל בסתם ליכא ביה אונאה. ושם דין יא הביא משו"ת פרי השדה ח"א ס"ה בראובן שמכר אתרוג לשמעון וצירך עליו ציו"ט ראשון, ואח"כ נודע לו שהיה פסול לציו"ט ראשון וכשר לשאר הימים, דאם אינו רוצה להחזיקו יחזיר האתרוג ואינו משלם כלל כי הוא מקח טעות.

ואם מכר לו דבר בסתם, ולא פירש שקונה מהודר, ואח"כ נודע שאמנם להלכה הוא כשר, אך יש אופרים אומו, כתב במשפט שלום סי' רלב ס"ב (עמי תפא) בשם שו"ת חיים שאל ח"א סי' עד אות לה באחד שקנה כסתות הנהוגים במלרים, ונודע לו אח"כ מש"כ בשו"ת פרח שאן חו"ד כלל ה סי' ב שאמנם מן הדין אין בהם איסור כלאים אפ"י מדרבנן, הואיל וקשים הם, מ"מ לכתחילה יש להחמיר כמש"כ הרמ"א סי' שא ס"א, ורואה הלוקח לחזור בו מהמקח, פסק החיד"א שהדין עמו שזה נקרא מוס, דכיון דלכתחילה יש לחוש, ודאי פרשי אינשי, ושכן משמע בתשו' הריב"ש סי' תלט. וכ"כ בשו"ת תשורת שי ח"ב סי' פה, וכן בשו"ת מחזה אברהם סי' ב אות סג צמי שקנה דבש ונודע לו שהוצא כבוד של עכו"ם מלד הבשר, ויש פוסקים שאופרים כדעת הרמ"א בשו"ע יו"ד סי' קג ס"ד, אע"פ שהמחבר התיר, אם הלוקח מקפיד ע"ז ולא ניחא ליה להעלותו על פיו מאחר שיש מי שאסרו, ולכתחילה יש לחוש בדבר, ורואה לחזור בו מהמקח, דינא קא תבע והדין עמו. וכ"פ בשו"ת חתם סופר או"ח סו"ס סה בלקח יין והמוכר לא הודיעו שלא הותר אלא במקום הפסד מרובה, הוי מוס במקח וחוזר. ועיי' שו"ת שערי דעה ח"א סי' קנד מש"כ על דברי החת"ס.

אמנם בפמ"ג או"ח סי' תסז ס"ק כה כתב דאף היכא דאיכא דעה להחמיר כיון שאין הלכה כן חייב לשלם. וכ"כ מהרי"ט אלגאזי פ"ה דבכורות סי' נא ד"ה הן אמת דראיתי, בשם הרדב"ז סוף פ"ב ממעשר דכל שהוא מכח חומרא וחמידות אין ללוקח טענה על המוכר, שיכול לומר לו לא מפני חמידותך אפסיד אני (ועיי' שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' נג שזיין צמ' המפתח לרמז"ס פרנקל שם). וכ"כ בשו"ת דברי מלביאל ח"ג סי' ז דלא מיקרי מוס אלא רק מה שרוב בני אדם מקפידים עליו, אלא א"כ ידוע שהקונה הזה מקפיד ומחמיר על עצמו.

אמנם בנידון דידן שפירש שרואה ס"ת מהודר, כו"ע יודו דכיון שאינו כשר לכל הדעות לכתחילה, אינו נחשב מהודר, והוי מקח טעות.

אברהם דוב לוי.